

Николай Гогол

Загубеното писмо

Истинска история, разказана от
псалта на ***-ската църква

Та значи вие искате да ви разкажа още нещо за дядо си? Може, защото да не ви зарадвам с някоя весела история? Ех, старо време, старо време! Каква радост, какво веселие обзема сърцето, когато чуеш за нещо, което е станало отдавна-отдавна, дето и годината, и месецът не се знае. А пък ако е намесен в него и някой твой роднина, дядо или пращадко, е, тогава зарежи го: да се задавя на акатиса на великомъченица Варвара, ако не ми се струва, че сам аз върша всичко това, като че съм се вмъкнал в пращадковата душа или пращадковата душа трепти в мене... Но най-много ме задяват нашите девойки и млади булки. Щом се покажа пред очите им: „Фома Григорович, Фома Григорович, хайде някоя страшна приказка, хайде, хайде!“... Тара-та-та, та-та-та, и като почнат... Разбира се, не е мъчно да им разкажа нещо, но я погледнете какво става с тях, като си легнат. Нали зная, че всяка трепери под одеялото, сякаш треска я тресе, и й се иска да пхне глава в кожуха си. Плъх ли драгне по гърнето, или тя сама бутне с крак ръжена, Боже опази, смразява се от страх. А на другия ден, като че нищо не е било, пак ти се моли: да й разкажеш страшна приказка и толкоз. И тъй какво да ви разправя? Така отведнъж не мога да се сетя... Да, ще ви разкажа как вещиците играли на карти с покойния ми дядо. Но отсега ви моля, господа, не ме обърквайте, защото ще излезе такава каша, че ще те е срам да я сложиш в уста. Трябва да ви кажа, че покойният ми дядо навремето си не е бил прост казак. Знаел е да слага и ер голям, и знаците за съкращение. В празник четял Апостола така, както днес дори никои попски син не може да чете. Е, сами знаете, че по онова време, ако речеш да събереш грамотните хора от целия Батурин, няма защо да приготвяш калпак – ще събереш всички в една шепка. Значи няма нищо чудно, че всеки срещнат му се кланял едва ли не до пояс.

Веднъж знатният хетман намислил да прати писмо за нещо си до царицата. Тогавашият полкови писар, ех, да го вземе дяволът, не мога да си спомня прякора му... да е Вискряк, не е Вискряк, да е Мотузочка, не е Мотузочка, да е Голопуцек, не е Голопуцек... зная само, че някак чудно почваше тоя мъчен прякор – повикал дядо ми и му казал, че лично хетманът го изпраща да занесе писмо на царицата. Дядо ми не обичал дълго да се тъкми: зашил писмото в калпака си, извел коня; млясал жена си и двете си, както той ги наричал, прасета, едното от които било родният баща, тъй да се каже, на наша милост; и вдигнал подире си такъв прахоляк, сякаш петнайсет момчета решили да играят на кегли наред улицата. На другия ден, още преди четвърти петли, дядо ми бил вече в Конотоп. По онова време там имало панаир: по улиците се бил

изсипал толкова народ, че се мерзелеело пред очите. Но тъй като било рано, всички още спели, проснати на земята. До кравата лежал пиан момък със зачервен като червенушка нос; по-нататък хъркала на стола си продавачката на кремъци, синка, сачми и кравайчета; под талигата лежал циганин; на колата с риба – кираджия; на самия път бил разперил нозе брадат руснак с пояси и ръкавици... С една дума всякаква сбирщина, както става по панаирите. Дядо ми се спрял, за да разгледа всичко добре. Между това в палатките хората лека-полека се раздвижили: еврейките почнали да дрънкат шишенцата; тук-там се показал дим на кълбета и миризма на горещи сладкиши се разнесла по целия панаир. Дядо ми се досетил, че няма нито огниво, нито запас от тютюн, и се помъкнал из панаира. Не изминал и двайсет крачки – насреща му запорожец гуляйджия – по лицето му се познавало. Червени като огън шалвари, син кожух, пъстър пояс, на кръста сабя и лула с медна верижка чак до петите – запорожец, и толкоз! Ех, какъв народ! Застане, протегне се, поглади с ръка юнашките си мустаци, дръпне с подкови, че като почне, и то как почне: нозете му играят като вретено в женски ръце; като вихър дръпне с ръка всички струни на бандурата и веднага слага ръце на кръста и се понася с приклякане: че като запее едни песни – душата ти се весели! Не, мина онова време: няма да видим повече запорожци! Та срещнали се. От дума на дума – ето че се запознали. Почнали да бърбят и така се разбърбали, че дядо ми съвсем забравил за пътуването си. Ударил го на пиене като на сватба пред велики пости. Но, изглежда, най-сетне им дотегнало да трошат грънци и да хвърлят пари на народа, пък и панаирът няма да трае вечно! И ето че новите приятели се сговорили да не се разделят и да пътуват заедно. Отдавна било мръкнало, когато излезли на полето. Слънцето се прибрало на почивка; вместо него тук-там пламтели червеникави ивици; из полето пъстреели ниви като празнични шалчета на черновежди булки. Нашият запорожец страшно се разбърбал. Дядо ми и друг един гуляйджия, който се присламчил към тях, помислили вече дали дяволът не се е вмъкнал в него. Откъде се взели тия думи. Истории и приказки толкова чудновати, че дядо ми на няколко пъти се хващал за корема и едва не се пръснал от смях. Но колкото повече навлизали в полето, ставало все по-тъмно, а едновременно с това и приказките на юнака ставали все по-несвързани. Най-после нашият разказвач съвсем млъкнал и почнал да потреперва при всяко шумолене.

– Хе, хе, земляк, ти не на шега започна да броиш кукумявките! Мислиш вече как да се прибереш въщи и да се изтегнеш на печката!

– Няма защо да крия от вас – казал той, като се обърнал изведнъж и

ги загледал втречено. – Знаете ли, че душата ми отдавна е продадена на дявола?

– Голямо чудо! Кой през живота си не е завързвал познанство с дявола? Тъкмо затова трябва да гуляеш, дето се казва, до дупка.

– Ех, момчета, гулял бих, но тая нощ свършва срокът. Хей, братя! – казал той, като ги ударил по ръцете. – Не ме оставяйте, недейте спа една нощ. Цял живот няма да забравя приятелството ви!

Защо да не помогнат на човека в такава беда? Дядо ми казал направо, че по-скоро ще позволи да отрежат перчема на собствената му глава, отколкото да остави дявола да помирише с кучешката си муцуна християнска душа.

Нашите казаци може би щели да продължат пътя си, ако нощта не покрила като черно платно цялото небе и в полето не станало тъмно като под овчи кожух. Само далеч се мерзелеела светлинка и конете, подушвайки близкия яхър, бързали с наострени уши и с вперени в мрака очи. Светлинката сякаш се приближавала насреща и пред казаците се показала кръчма, кривнала на една страна като жена, която се връща от весело кръщение. По онова време кръчмите не били като сегашните. Човек не само нямало где да се развърти, да тропне горлица или хопак, но и нямало где да полегне, когато пийне и краката му престанат да го държат. Дворът бил пълен с кираджийски коли: под навесите, в яслите, в пруста хората хъркали като котараци – едни свити, други изтегнати. Кръчмарят сам пред газеничето отбелязвал на рабош колко четвъртинки и осминки са пресушили кираджийските глави. Дядо ми поръчал третиночка ведро за тримата и отишъл в сайванта. И тримата легнали един до друг. Но още не успял да се обърне, и вижда – земяците му вече спят мъртвешки сън. Дядо ми събудил присъединилия се към тях трети казак и му напомнил за обещанието, което дали на другаря си. Оня се понадигнал, потъркал очи и пак заспал. Нямало що, трябвало сам да пази. За да прогони с нещо съня си, той огледал всички коли, споходил конете, запалил лулата си, върнал се назад и пак седнал при другарите си. Всичко било толкова тихо, сякаш муха не прехвърквала. И ето, сторило му се, че иззад съседната кола нещо сиво си показва рогата... Сега и неговите очи почнали да се затварят така, че той трябвало всяка минута да ги разтърква с юмрук и да ги промива с остатъка от водката. Но щом малко се поотваряли, всичко изчезвало. Най-после след известно време изпод колата пак се показало чудовището... Дядо ми облещил очи колкото можал, но проклетата дрямка замъглявала всичко пред него; ръцете му се вдървили, главата му се отпуснала и го налегнал такъв здрав сън,

че той се строполил като заклан. Дълго спал дядо ми и чак когато слънцето добре напекло бръснатото му теме, скочил на нозете си. Протегнал се два-три пъти, почесал се по гърба и забелязал, че нямало вече толкова коли, колкото били снощи. Кираджиите, види се, тръгнали още преди да се съмне. Той отишъл при другарите си – казакът спи, а запорожеца го няма. Почнал да разпитва – никой нищо не знаел, само горната му свитка останала на онова място. Страх и размисъл обзели дядо ми. Отишъл да види конете – нито неговия, нито на запорожеца! Какво можело да значи това? Да речем, че запорожецът бил отмъкнат от нечистата сила; но кой е отмъкнал конете? След като обмислил всичко, дядо ми се досетил, че дяволът сигурно е дошъл пеша, а тъй като пъкълът не е близо, отмъкнал и неговия кон. Много му домъчняло, че не устоял на казашката си дума. „Е – рекъл си. – Няма що, ще тръгна пеш, дано срещна из пътя някой джамбазин, който се връща от панаира; все ще си купя кон.“ Но потърсил калпака си – и калпака го няма. Плеснал с ръце покойният ми дядо, като си спомнил, че още вчера разменил временно калпака си със запорожеца. Кой друг ще го отмъкне, ако не дяволът! На ти хетманов пратеник! На ти и писмо до царицата! И дядо ми почнал да гошава дявола с такива прякори, че навярно нечестивият неведнъж е кихал в пъкъла. Но ругатнята малко помага; и колкото и да се почесвал дядо ми по тила, нищо не можал да измисли. Какво да прави? Отишъл да търси чужд ум: събрал всички, които били тогава в кръчмата – добри хора, кираджии и прости минавачи, – и им разказал, че тъй и тъй такава беда му се случила. Кираджиите дълго мислили, опрели бради на тоягите си; въртели глави и казали, че не били чували да се е случвало такава чудо в християнския свят: дяволът да открадне хетманово писмо. А други добавили, че когато дяволът и руснакът откраднат нещо, никога вече няма да го видиш. Само кръчмарят стоял мълчаливо в ъгъла. И дядо ми се доближил до него. Щом човек мълчи, трябва да е много умен. Но кръчмарят не бил твърде приказлив и ако дядо ми не извадил от джоба си пет жълтици, напразно щял да стои пред него. „Ще те науча как да намериш писмото – казал той, като го дръпнал настрана. На дядо ми поолекнало на сърцето. – Познавам те по очите, че си казак, а не жена. Слушай тогава! Близо до кръчмата пътят свива надясно в гората. Щом навън почне да мръква, бъди готов. В гората живеят цигани и излизат от дупките си да коват желязо в такава нощ, когато само вещиците яздят ръжен. Какво вършат те всъщност, не е твоя работа. Много чукане ще чуеш в гората, но ти не отивай в оная посока, отдето чуеш, че се чука; ще видиш пред себе си малка пъгечка край едно изгоряло дърво – по тая

пътечка върви, върви, върви... Трънливи храсти ще те драскат, гъст лещак ще ти препречва пътя – ти все върви: и чак като стигнеш до една малка рекичка, тогава само можеш да спреш. Там ще видиш оня, който ти трябва, но не забравяй да напълниш джобовете си с онова, за което са направени. Нали разбираш, тая стока и дяволите, и хората я обичат.“ Като казал това, кръчмарят се прибрал в стаичката си и не пожелал да каже нито дума повече.

Покойният ми дядо не че бил страхлив човек; някой път ще срещне вълк и ще го хване право за опашката; ще мине с юмруци между казаци-те – всички ще се натъркалят на земята като круши. Но все пак тръпки го побили, когато влязъл през тая тъмна нощ в гората. Поне звездичка да има на небето. Тъмно и глухо като във винарска изба; само далеч, далеч горе над главата му се чувало как студеният вятър се разхождал по върховете на дърветата и дърветата като казашки глави, натежали от ракия, се олюлявали отпуснато, като шепнели на листата пияни слова. И ето полъхнал такъв студ, че дядо ми си спомнил за своя овчи кожух и изведнъж сякаш сто чука заудряли из гората толкова силно, че главата му писнала. И сякаш светкавица осветила за един миг цялата гора. Дядо ми веднага съгледал пътечката, която минавала през ниския храсталак. Ето и изгорялото дърво, и трънливите храсти. Така, всичко е точно така, както му било казано: не, не го излъгал кръчмарят. Но не било много приятно да се промъква през бодливите храсти; никога дотогава не бил виждал проклетите бодли и съчки да дращят тъй до болка: почти на всяка крачка му се искало да извика. Лека-полека се измъкнал на открито място и доколкото можал да забележи, дърветата оредявали и ставали толкова дебели, каквито дядо ми не бил виждал и отвъд Полша. Гледа – между дърветата се мярнала и рекичка, черна като лъскава стомана. Дълго стоял дядо ми на брега и се оглеждал на вси страни. На другия бряг гори огън и сякаш всеки миг ще угасне, но пак се отразява в рекичката, която трепти като полски благородник в казашки лапи. Ето и мостчето! Ала по него може да мине само дяволска бричка. Все пак дядо ми смело стъпил на моста и по-скоро, отколкото друг би сварил да извади табакерата с енфие, се намерил на другия бряг. Едва сега съгледал, че край огъня седели хора, и то такива приятни муцуни, че в друго време какво не би дал, само да се отърве от запознаване с тях. Но сега нямало що, трябвало да ги заприказва. Дядо ми им се поклонил току-речи до пояс: „Помози Бог, добри хора!“ Поне един да кимне с глава: седят, мълчат и хвърлят нещо в огъня. Като видял едно свободно място, дядо ми без много усуквания сам седнал. Приятните муцуни мълчат; мълчи и

дядо ми. Дълго време седали мълчаливо. На дядо ми вече дотегнало, по-ровил в джоба си, извадил лулата, огледал се наоколо – никой не го поглежда. „Извинявайте, ваши милости, бъдете добри: ако може примерно казано такова... (дядо ми бил стар човек и знаел как да подхване приказка, а в случай на нужда може би и пред царя не би се посрамил) примерно казано и себе си да не забравя, и вас да не обидя – лула си имам, но няма с какво да я запала.“ И на тая приказка – нито дума, само една муцуна мушнала запалена главня право в челото на дядо ми така, че ако той не бил се отместил, може би щял да се прости завинаги с едното си око. Като видял най-после, че си губи времето напразно, решил – дали го слуша нечистото племе, или не – да разправи каква е работата. Муцуните наострили уши и протегнали лапи. Дядо ми се досетил: събрал в шепа всичките си пари и ги хвърлил в средата им като на кучета. Щом хвърлил парите, всичко пред него се разбъркало, земята се затресла и как – сам не можал да каже – попаднал едва ли не в самия пъкъл. „Ах, майчице!“ – ахнал дядо ми, когато се вгледал по-добре: какви чудовища! Нито една муцуна не можеш да разпознаеш! Вещици толкова много, колкото понякога на Коледа се случва да навали сняг: натруфени, намазани като госпожички на панаир. И всички, които били там, играели като пияни някакво дяволско хоро. Вдигнали прах, Боже опази! Тръпки биха побили всеки християнин само при гледката колко високо подскачало дяволското племе. Дядо ми въпреки всичкия си страх го досмешало, като видял как дяволите с кучешки муцуни и с немски крачета въртели опашки и се усуквали около вещиците като момци около хубави девойки; а музикантите се налагали по бузите с юмруци, сякаш удряли дайре, и свирели с носове като с валдхорни. Щом съгледали дядо ми, втурнали се вкупом към него. Свински, кучешки, кози, птичи, конски муцуни – всичко се проточило и се натиска да се целува. Плюл дядо ми, толкова се погнушил! Най-после грабнали го и го сложили да седне на една маса, дълга може би колкото пътя от Конотоп до Батурин. „Ех, това не е много лошо – помислил дядо ми, като видял на масата свинско месо, наденици, кълцан лук със зеле и разни други лакомства. – Изглежда, дяволската гган не спазва постите!“ А дядо ми, трябва да знаете, не изпускаше случая да си похапне. Хранеше се покойникът здравата. И затова, без да се впуска в много приказки, приближил до себе си паницата с нарязана сланина и един пушен бут, взел една вилица, малко по-малка от ония вили, с които селяните вдигат сеното, набол най-голямото парче, подложил коричка хляб и гледа – пратил го в чужда уста. Ей тук, до самите му уши, нечия муцуна мляска и зъбите ѝ тракат, та се чува по

цялата маса. Дядо ми – нищо. Грабнал друго парче и вече го хванал уж с устни, но отново го пратил в чуждо гърло. Трети път – пак не улучил. Побеснял дядо ми; забравил и страх, и в чии лапи се намира. Скочил срещу вещиците.

– Вие, Иродово племе, с мен ли искате да се подигравате? Не ми ли върнете веднага казашкия калпак, католик да стана, ако не ви обърна свинските муцуни на тила!

Още не успял да изрече последните думи, и всички чудовища се озъбили и вдигнали такъв смях, че душата на дядо ми се смразила.

– Добре! – изпищяла една от вещиците, която дядо ми сметнал за най-главна от всички, защото мутрата ѝ била малко по-хубава от на другите. – Ще ти върнем калпака само ако играеш с нас три пъти на *глупак*!

Какво ще речете! Казак да седне да играе на карти с жени! Дядо ми отказвал, отказвал, пък най-после седнал. Донесли омазани карти, с каквито у нас само попските дъщери си гледат за годеници.

– Слушай сега! – изляяла за втори път вещицата. – Ако спечелиш поне веднъж – калпакът е твой; загубиш ли и трите пъти, не се сърди, но не само калпака си, а може би и света повече няма да видиш!

– Давай картите, давай, дърта вещице, да става каквото ще!

И тъй картите били раздадени. Дядо ми взел своите и му се отщяло да ги гледа, толкова били лоши: поне за смях да има един коз! От една боя десетката била най-голяма, а чифтове съвсем нямало, а вещицата все напирала с по пет карти. По неволя трябвало да загуби и да стане „глупак“. Щом станал „глупак“, от всички страни муцуните зацвилили, залаляли, загруктели: „Глупак, глупак, глупак!“

– Да пукнете дано, дяволско племе! – извикал дядо ми и си запушил ушите с пръсти.

„Е – рекъл си, – вещицата хитруваше при раздаване на картите; сега аз ще ги давам.“ Дал ги, ударил коза. Погледнал картите – боята много добра, има и козове. И отначало работата тръгнала много добре, само че вещицата хвърля пет карти с попове! Дядо ми имал в ръцете си само козове; без да му мисли много, ударил с козове всички попове по мустаците.

– Хе, хе, това не е по казашки. С какво ги биеш, земляк?

– Как с какво, с козове!

– Може по вашенски това да са козове, но по нашенски не са!

Погледнал – наистина, проста боя. Каква е тая магия! Трябвало втори път да стане „глупак“. И дяволите почнали пак да си дерат гърлото: „Глупак, глупак!“ – така че масата се тресяла и картите скачали отгоре.

Дядо ми пламнал и раздал картите за последен път. И отново всичко тръгнало добре. Вещицата имала пак пет карти; дядо ми ги покрил и извадил от колодата пълна шепа козове.

– Коз! – извикал той и ударил по масата с картата, така че тя се сви-ла, а вещицата, без да каже дума, я покрила с осморка от друга боя.

– А с какво я биеш, дърти дяволе!

Вещицата вдигнала картата: под нея лежала проста шесторка.

– Гледай ти дяволска магия! – казал дядо ми и от яд стоварил с все сила юмрук върху масата. За щастие вещицата имала лоша боя; а дядо ми, сякаш нарочно, в това време имал чифтове. Почнал да купува карти от колодата, но просто ужас! Такава калпава карта му идвала, че ръцете му се отпуснали. От колодата не останала вече нито една карта. И без да гледа, хвърлил проста шесторка; вещицата я приела. „Я гледай! Какво е това? Е, е, тук трябва да има нещо!“ И дядо ми мушнал скришом карти-те си под масата и ги прекръстил; гледа – в ръцете му асо, поп, момче, коз; а той вместо шесторка бил хвърлил поп.

– Ех, че съм бил глупак! Поп коз! Е, взе ли го? А, котешка поро-до!... Ами асо не щеш ли? Асо, момче...

Гръм се разнесъл в пъкълъ; вещицата почнала да се гърчи и кой знае отде, калпакът – бух! – право в лицето на дядо ми.

– Не, това не ми стига! – извикал той, като се окуражил и сложил калпака на главата си. – Ако още сега не се яви пред мене юнашкият ми кон, гръм да ме поразии ей на това нечисто място, ако не ви прекръстя всичките със светия кръст! – и вече вдигнал ръка, когато изведнъж пред него затракали конски кости.

– Ето ти коня!

Заплакал горкият като неразумно дете, щом ги погледнал. Домъч-няло му за стария другар!

– Дайте ми тогава някакъв кон да се измъкна от вашето свърталище!

Дяволът плеснал с камшик – конят се вдигнал като огън под него и дядо ми полетял като птица нагоре.

Но наред пътя го дострашало, когато конят, без да се подчинява нито на виковете му, нито на юздата, препускал през пропасти и блата. През какви места минал – тръпки ни побиваха само като ни разправяше. Погледнал по едно време под нозете си и още повече се уплашил: про-паст, страшна стръмнина! А сатанинското животно никак не се смущава – направо през нея. Дядо ми се опитал да се задържи на коня, не можал. През пънове, през буци полетял презглава в пропастта и на дъното й тъй

се ударил в земята, че душата му сякаш изскочила. Какво е станало тогава с него, нищо не помнел; а когато се посъвзел и се поогледал, вече било съвсем съмнало; мяркали му се познати места и той лежал на покрива на собствената си къща.

Прекръстил се дядо ми, когато слязъл долу. Каква е тая дяволска работа, каква магия, какви чудеса стават с човека! Погледнал ръцете си – цели в кръв; огледал се в бъчвата с вода – лицето му също. Измил се добре, за да не изплаши децата, влязъл полека в къщата; гледа: децата се дърпат от него и сочат уплашени с пръст, като му казват: „Гледай, гледай, мама скача като луда!“ И наистина, жената седи заспала пред чепкалото, държи в ръцете си вретеното и сънена подскача на пейката. Дядо ми я хванал лекичко за ръката и я събудил:

– Добро утро, жено, здрава ли си?

Тя дълго гледала с опулени очи, най-после го познала и му разправила как сънувала, че печката се разхождала из къщи и гонела навън с лопатата грънци, паници и дявол знае още какво.

– Е – рекъл дядо ми, – ти насън, а пък аз наяве. Виждам, че ще трябва да осветим къщата; а сега не бива да се бавя.

Като казал това и си починал малко, той намерил кон и вече не се спирал ни денем, ни нощем, докато не стигнал до мястото и не предал писмото на самата царица. Там дядо ми се нагледал на такива чудесии, че дълго време след това имал какво да разправя: как го завели в палатите, които били толкова високи, че да сложиш и десет къщи една върху друга, и тогава може би няма да стигнеш. Как надникнал в една стая – няма я; в друга – няма я; в трета – пак я няма; и в четвъртата я няма, а в петата погледнал – тя седи сама със златна корона в нова-новеничка сива свитка, с червени ботушки и златни галушки. Как заповядала му да напълнят цял калпак с петрублеви каймета, как... но можеш ли да си спомниш всичко. За разправията си с дяволите дядо ми престана да мисли и ако някой му напомнеше за нея, той мълчеше, сякаш тая работа не се отнасяше за него, и с голяма мъка трябваше да го караме да ни разправя отново всичко, както е било. И, изглежда, за наказание, загдето не се досетил веднага да освети къщата си, с жена му всяка година тъкмо по това време ставало такова чудо, че тя почвала да играе и не спирала. За каквото и да се залови, нозете ѝ почват тяхното си и нея все още я тегли да танцува и да прикляква.

КРАЙ

© Константин Константинов, превод от руски

Николай Гоголь
Пропавшая грамота, 1831

Сканиране, разпознаване и редакция: NomaD, март 2009 г.

Издание:

Н. В. Гогол. Вечери в селцето край Диканка. Миргород. Повести

Издаелство „Народна младеж“, София, 1982

Редактор: Людмила Харманджиева

Художник: Александър Алексов

Художествен редактор: Александър Стефанов

Технически редактор: Маргарита Воденичарова

Коректор: Лилия Вълчева

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/10930>]